

RIZIKOS ŠIUOLAIKINIAME AUKŠTAJAME MOKSLE

Doc. dr. Jūratė Guščinskienė

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Prof. dr. Jadvyga Čiburienė

Kauno technologijos universitetas

***Anotacija.** Publikacijoje atkreiptas dėmesys į tai, kad vykstant ekonominių veiklų modernizacijai neapibrėžtumo sąlygomis, ne viską šiandieninėje visuomenėje galima numatyti ir suplanuoti iš anksto, todėl susiduriama su įvairiomis rizikomis. Rizikų neišvengiama ir aukštojo mokslo sektoriuje. Taigi straipsnis ir yra skirtas šiandieninio aukštojo mokslo sektoriaus rizikų analizei. Publikacijoje aptarta rizikos samprata, pristatytos 2017 m. Pasaulio ekonomikos forumo išgrynintos svarbiausios rizikos, su kuriomis pasaulis susidurs per artimiausius dešimt metų, parodyta rizikų įvairovė aukštajame moksle ir pateikti rizikų, su kuriomis susiduria įvairių šalių aukštosios mokyklos (JAV, Kanados ir kt.), pavyzdžiai, įvardytos Lietuvos aukštojo mokslo stiprybės ir grėsmės.*

***Pagrindiniai žodžiai:** aukštasis mokslas, aukštojo mokslo sektorius, rizikos aukštojo mokslo sektoriuje, rizikų rūšys aukštojo mokslo sektoriuje.*

Įvadas

Globalėjantis pasaulis nuolat koreguoja darbo rinkos poreikius ir kelia naujus reikalavimus aukštojo mokslo paslaugų teikimo ir mokymo(-si) kokybei, taip pat skatina aukštųjų mokyklų, darbdavių ir visuomenės bendradarbiavimą, lemiantį aukštųjų mokyklų absolventų išsimokslinimą, jo kokybę ir sėkmingą jų integraciją į darbo rinką. Tai sudėtingas procesas, kurio eigoje nuolatos susiduriama su įvairiomis rizikomis. Rizika plačiąja prasme suprantama kaip grėsmė ir (ar) pavojus. Globalizacija, kaip pokyčių veiksnys, formuojantis šiuolaikinę visuomenę, lemia riziką ir naujas jos formas, todėl ji yra vertinama kaip viena iš svarbiausių XXI a. transformacijos proceso ypatybių. Rizikos pasireiškia ne tik mikroekonominiame – atskiro individo gyvenime, tačiau ir makroekonominiu šalies lygmeniu – įvairiose ekonominių veiklų srityse, taip pat ir aukštojo mokslo sektoriuje, šalies ekonomikos politikoje ir t. t. Šitaip yra todėl, kad modernizuojant ekonomines veiklas neapibrėžtumo sąlygomis ne viską galima numatyti ir suplanuoti iš anksto, todėl susiduriama su įvairiomis rizikomis.

Mokslinėje literatūroje teigiama, kad iššūkiai šalies vystymuisi ir atskiriems ekonominių veiklų sektoriams susiję su rizikomis. Visuomenės vystymasis charakterizuojamas socialiniais-ekonomiais dėsniais, vertybėmis ir priklausomybėmis, todėl vystymasis gali būti modeliuojamas ir numatomas (Lupton, 2013, p. 266). Neapibrėžtumas yra tuomet, kai galimybės įvykti vienam ar kitam reiškiniui yra neįvertintinos ar nežinomos (Lupton, 2013, p. 9), kai pasekmės yra įvertinamos, jos išreiškiamos rizika. Rizika suprantama kaip negatyvus ir nepageidaujamas rezultatas (Douglas, 1992, p. 23). Ji dažniausiai naudojama grėsmei, pavojui, nuostoliui ar žalai išreikšti, kuri visuomenėse kyla individualiu, institucijų, regionų, šalies lygmeniu. Mokslinėje literatūroje rizika aukštojo mokslo paslaugų sektoriuje analizuojama įvairiais aspektais. Y. Raanan (2009) teigia, kad universitetai ilgą laiką buvo įpratę elgtis taip, lyg jų tradiciniai darbo metodai būtų amžini ir nekintantys, garantuoti visam laikui. Tačiau realybė yra ta, kad universitetai negali tiek dabar, tiek ir ateityje atsiriboti nuo rizikų ir vertina rizikas kaip realybę. G. Klinksiek (2016) charakterizuoja aukštojo mokslo sektoriaus rizikas plačiau analizuodamas ne tik atskiros institucijos rizikas (jas siedamas su atskiro miesto infrastruktūros rizikomis), bet ir platesniu mastu, kadangi aukštosios mokyklos ne tik turi savo padalinius kitose užsienio šalyse, bet ir siunčia savo studentus ir tyrėjus į kitų pasaulio valstybių institucijas atlikti tyrimų, mokymo ar studijų tikslais. A. E. Lundquist (2015), R. Sum ir Z. Saad (2017) nagrinėja riziką aukštojo mokslo institucijose ir ją tapatina su analogiškais rizikomis, kylančiomis versle.

Aukštojo mokslo paslaugų sektorius susiduria su vidiniais ir išoriniais veiksniais, kurie gali turėti įtakos organizacijos tikslų, lemiančių įvairių rūšių rizikų susidarymą, įgyvendinimui. Skirtingų šalių mokslininkai išskiria įvairių tipų rizikas savo aukštojo mokslo sistemoje. Mokslinės literatūros analizė (Harvard university. Risk Management and Audit Services, 2019) rodo, kad JAV aukštojo mokslo sektoriaus tyrėjai dažniausiai skiria šias su aukštuoju mokslu susijusias rizikas: strateginę, finansinę, operacinę / veiklos, atsakomybės ir reputacinę, kurios nurodomos ir JAV aukštųjų mokyklų atnaujinamuose tinklalapiuose. Tyrimai rodo, kad Jungtinės Karalystės aukštojo mokslo paslaugų sektoriaus tyrėjai (Top Risks facing the Higher Education Sector, 2018) taip pat kasmet tikslina ir viešai skelbia aukštojo mokslo rizikų sąrašą. Lietuvoje, kaip ir pasauliniu lygiu, plėtojantis visuomenės modernizavimo procesams, nuolat atsiranda naujos rizikos formos, susijusios su šiandieninio socialinio-ekonominio gyvenimo pokyčiais, taip pat ir aukštojo mokslo sektoriuje. Lietuvos aukštasis mokslas susiduria su įvairiomis rizikomis, kurias lemia vidiniai bei išoriniai veiksniai. Pagrindinės rizikos Lietuvos aukštojo mokslo sektoriuje yra susijusios su jo konsolidacija šalies ir jos regionų lygiu ir iš jos išplaukiančiomis problemomis bei kitais sektorių veikiančiais vidiniais ir išoriniais veiksniais.

Tyrimo objektas – aukštojo mokslo rizikos.

Tyrimo tikslas – iširti šiuolaikinio aukštojo mokslo rizikas.

Tyrimo metodai – mokslinės literatūros ir dokumentų analizė, statistinių duomenų lyginimas bei interpretavimas.

Pasauliniu lygiu didėjant valstybių ekonominiam atvirumui ir mažėjant tarptautinės prekybos suvaržymams, plėtojantis pažangioms technologijoms, didėjant tarptautiniam kapitalo judėjimui, gyventojų tarptautinei migracijai, populiarėjant Erasmus+ programai (įtraukiančiai vis daugiau studentų, dėstytojų, aukštųjų mokyklų administracijos personalo), skatinančiai dalijimasi gerąja patirtimi, keitimasi mokslinė informacija ir pan., aukštojo mokslo sektorius nuolat susiduria su sektorių veikiančiais kintančiais išoriniais veiksniais. Globalizacija, kaip gilėjanti šalių integracija įvairiose srityse, pvz., ekonominėje, politinėje, kultūrinėje, teisinėje, socialinėje srityse, apima ribų ir skirtumų tarp aukštojo mokslo sektoriaus subjektų nykimą. Kita vertus, globalizacija lemia ir didesnę konkurenciją sektoriuje tiek tarp darbuotojų, tiek tarp studentų stojimo, studijų laikotarpiu, taip pat ir jiems įsidarbinant. Ekonomikų atvirumo didėjimas skatina didesnę dėmesį skirti aukštojo mokslo sektoriaus rizikų analizei ir jų valdymui.

Rizikos sąvoka

Rizikos sąvoką savo darbuose vartoja įvairių sričių mokslininkai – tai sociologai, vadybininkai, finansininkai, psichologai, ekonomistai, edukologai ir kt., todėl mokslinėje literatūroje akcentuojami įvairūs šios sąvokos aspektai, charakterizuojami 1 lentelėje.

Mokslinėje literatūroje dažniausiai rizika yra siejama su pavojumi ir (ar) grėsme. Mokslininkų pateikiamuose apibrėžimuose rizikos sąvoka dažniausiai turi neigiamą – pavojaus ir grėsmės – atspalvį (Rejda, 2013; Bagdonas, 1996), tačiau kai kurie autoriai (Garškienė, 1997; Veličkienė, 2015) išvelgia ir teigiamų pasekmių atsiradimo perspektyvą rizikos atveju. Taigi, rizika interpretuojama labai įvairiai, nes sąvoka yra daugiaprasmė, turinti ne vieną aspektą. Kita vertus, rizika yra siejama su įvairiomis ekonominėmis veiklomis, pvz., verslu, bankininkyste, draudimu, projektų valdymu ir kt. Kadangi aukštojo mokslo sektorius tiesiogiai siejamas su žinių ekonomika, mokslinių tyrimų ir eksperimentine plėtra, inovacijų diegimu konkrečiose ekonominėse veiklose ir ekonominiu augimu, todėl nuolat atsiranda naujų pavojų, lemiančių naujų rizikos formų atsiradimą šiame sektoriuje, kuriuos svarbu identifikuoti ir valdyti.

Mokslinėje literatūroje (Ale, Muller, Ronner, 2012, p. 25–30) laiko kriterijaus požiūriu skiriama: 1) klasikinė rizika ir 2) naujoji rizika.

1. Klasikinei rizikai priskiriamos rizikos, kurios egzistuoja ilgą laiką. Šios rizikos pavyzdžiai yra liūtys, gaisrai, infekcinės ligos ir pan.

2. Moderniame pasaulyje nuolat atsiranda naujų pavojų arba nustatomos anksčiau neidentifikuotos rizikos. Kita vertus, rizika laikui bėgant kinta. Tarptautiniai ekonominiai santykiai, moksliniai tyrimai ir eksperimentinė plėtra, globalizacija ir skaitmeninimas suteikia neapibrėžtų galimybių naujoms vystymosi kryptims, o tuo pačiu ir naujiems pavojams bei rizikoms.

Praktika rodo, kad įvairių procesų vyksmas pasaulyje spartėja, įvairėja ir

nuolat kinta. Šie nauji pokyčiai taip pat kelia naujų klausimų, problemas apsunkina rizikos ir jų priežasčių nustatymas. Naujosios rizikos labiau susijusios su informacinių technologijų ir skaitmenizacijos plėtra. Kita vertus, ekonomikų atvirumas, dinamiškas ekonominių veiklų vystymas ir jų tarpusavio ryšio stiprėjimas sąlygoja tai, kad klasikinės ir naujos rizikos vis labiau susipina ir lemia tarpusavyje susijusių rizikų atsiradimą. Tai sąlygoja, kad, pvz., klasikinė infekcinių ligų rizika dėl tiek užsienio, tiek Europos Sąjungos (ES) šalių narių studentų ir darbuotojų migracijos ES ribose ir už jos didėja.

1 lentelė. **Rizikos sąvoka**

Mokslinis šaltinis	Sąvokos charakteristika
Dabartinės lietuvių kalbos žodynas (2006)	<i>Rizika</i> apibrėžiama kaip: 1) galimas pavojus, galimas nepasisekimas; 2) leidimasis į pavojingą žygi, veikimas, tikintis geros baigties.
Oxford English Dictionary (2019)	<i>Rizika</i> traktuojama kaip didelė ar maža tikimybė, kad tam tikras pavojus sukels žalą ar nepalankų rezultatą.
Tarptautinių žodžių žodynas (2001)	<i>Rizika</i> traktuojama kaip: 1) ryžimasis veikti žinant, kad yra tam tikra tikimybė nepasiekti tikslo, arba ryžimasis nepaisyti galimų neigiamų atsitiktinių aplinkybių padarinių; 2) apsisprendimas imtis tam tikro veiksmo, priemonės arba jų neįimti gali lemti tikslo nepasiekiamumą arba vilčių nepateisinamumą; 3) nepasisekimo tikimybė.
Webster Dictionary (2019)	<i>Rizika</i> apibūdinama kaip pavojus, nuostolio galimybė.
B. J. M. Ale, E. R. Muller ir A. Ronner (2012, p. 28).	<i>Rizika</i> yra tikimybė, kad įvykis įvyks, padauginus iš šio įvykio poveikio.
V. Bagdonas (1996, p. 21)	<i>Rizika</i> suprantama kaip galimybė patirti kokį nors negerą įvykį, kaip tikimybė, grėsmė patirti nuostolį.
A. Gaškienė (1997, p. 6)	<i>Rizika</i> – tai veiksmo, įvykio ar atsitikimo neįspėjamumas, lydymas galimų nuostolių arba naudos.
A. G. Holton (2004, p. 19–25)	<i>Rizika</i> susideda iš dviejų pagrindinių komponentų: neapibrėžtumo ir poveikio. Tai reiškia, kad yra tikimybė, kad kažkas atsitiks ir kad šis įvykis turės pasekmių.
D. Lupton (2006, p. 14)	<i>Rizikos</i> fenomenas suprantamas iš diskurso. Nors supančiame pasaulyje yra daug galimų pavojų ir grėsmių, tačiau tik nedaugelis laikomi „rizika“. Tai, kas bus laikoma rizika, priklauso nuo socialinių ir kultūrinių procesų.
G. E. Rejda (2008, p. 3)	<i>Riziką</i> apibūdina kaip neapibrėžtumą, susijusį su tam tikru netekties įvykiu.
R. Vainienė (2008, p. 615)	<i>Rizika</i> – tai sprendimų priėmimo situacija, kurioje įmanomas galimų rezultatų kintamumas ir egzistuoja tikimybė jiems kisti.

Pasaulio ekonomikos forumas (WEF, 2017) pateikė pasaulinių grėsmių vertinimą ir atskleidė sritis, kurios ateinančius dešimt metų gali formuoti pasaulinius pavojus. Plačiausiai aptariamoms penkios svarbiausios dabartinės rizikos (Chan, 2017):

1. *Silpnas ekonomikos augimas po pasaulinės finansų krizės* (jau daugiau nei dešimt metų po pasaulinės finansų krizės augimas išlieka silpnas, todėl atskirų

valstybių visuomenės dalies nepasitenkinimas yra didelis, nes silpnai vyksta ekonominės konvergencijos procesai šalių viduje);

2. *Spartūs technologiniai pokyčiai, IV pramonės revoliucija, sąlygojama skaitmeninių technologijų plėtros ir veiklos efektyvumo didėjimo gamybos ir paslaugų, taip pat ir aukštojo mokslo sektoriuose.* Technologiniai pokyčiai didina tiek verslo, tiek aukštojo mokslo institucijų konkurenciją ir kelia įtampą darbo jėgos rinkoje;

3. *Pajamų nelygybė ir „gyventojų pajamų didėjimo poliarizacija“* (WEF vertino trečią svarbiausią tendenciją per ateinančius dešimt metų ir ją nurodė beveik trečdalis visų respondentų);

4. *Geopolitinės grėsmės*, pvz., Rusijos ir NATO santykių neapibrėžtumas; terorizmo grėsmė; Rusijos, Pietų Afrikos, Burundžio ir Gambijos pasitraukimas iš Tarptautinio Baudžiamojo Teismo, jį apkaltinus vienašališkumu ir veiklos neefektyvumu. Geopolitinės grėsmės mažina valstybių pasitikėjimą tarptautiniu lygiu ir įsipareigojimus tarptautiniam bendradarbiavimui.

5. *Klimato kaita.* Didelis dėmesys skiriamas su aplinkos apsauga susijusiai rizikai, nes tikėtina, kad ji gali sukelti potencialių grėsmių ir padaryti ekonominių nuostolių. Tai yra svarbus pagrindas prielaidai, jog ateityje neigiamos pasekmės gali būti didesnės, negu anksčiau.

Analizuojamu aukštojo mokslo sektoriaus rizikų atveju iš penkių išvardytų svarbiausių dabartinių rizikų reikšmingiausios yra dvi pirmosios.

Aukštojo mokslo sektoriaus rizikos

Pasaulinėje mokslinėje literatūroje ir praktiniuose tyrimuose nėra vieningo požiūrio į aukštojo mokslo sektoriaus rizikas, tačiau aukštojo mokslo sritis nėra išimtis ir jame, kaip ir kitose ekonominių veiklų srityse, kyla įvairių rizikų.

Praktiniai rizikos nustatymo ir valdymo modeliai skiriasi skirtingose šalyse, todėl detaliau charakterizuojami JAV ir Didžiosios Britanijos atvejai.

JAV Harvardo universiteto atvejis. Harvardo universiteto Rizikos valdymo ir audito tarnyba aukštojoje mokykloje išskyrė akademinę, atitikties, finansinę, operacinę / veiklos, reputacinę ir strateginę rizikas (Harvard university. Risk management and audit services, 2019), kylančias dėl vidinių organizacijos veiksmų. Institucijos rizikos valdymui (The institutional risk management, IRM) sudaryta Universiteto rizikos valdymo taryba (toliau – URM) suteikia Harvardo universiteto vadovams, administracijai struktūrizuotą sistemą, skirtą identifikuoti, vertinti, teikti pirmenybę sprendimams ir valdyti rizikas bei universiteto galimybes, vykdam akademiinių ir mokslinių tyrimų misiją bei uždavinius. URM posėdžiauja ne rečiau kaip kas ketvirtį ir rengia metinį simpoziumą rizikų aptarimo klausimais universiteto lygiu.

JAV Vašingtono universiteto atvejis. Vašingtono universiteto Rizikos valdymo ir audito tarnyba (Top risks in higher education, 2019) išskiria penkis rizikų tipus: verslo modelio rizika, reputacijos rizika, operacinė / veiklos modelio rizika, studentų priėmimo sistemos rizika ir atitikties rizika. Šių rizikų išskyrimas rodo,

kodėl aukštojo mokslo sektorius nuolat siekia didinti investicijas į žmogiškąjį kapitalą, naujausias technologijas ir naujų gebėjimų ugdymą.

Jungtinėje Karalystėje aukštojo mokslo sistemoje kasmet suformuluojamos svarbiausios penkios rizikos. Įvertinus aukštojo mokslo sektoriaus vidaus ir išorės veiksnius 2016–2018 m., išskirtos rizikos pateiktos 2 lentelėje (Top Risks Facing the Higher Education Sector, 2018).

2 lentelė. Jungtinės Karalystės aukštojo mokslo sektoriaus rizikos 2016–2018 m.

2016	2017	2018
Studentų priėmimas ir finansinis tvarumas	Vyriausybės politika ir politikos formavimas	Pensijos
Vyriausybės politika, viešojo finansavimo ir sektoriaus reformos	Brexit	Vyriausybės politika
Investicijos į IT, kibernetinis saugumas, duomenų ir valdymo informacija	Finansinis tvarumas	Studentų priėmimas
Reikšmingos investicijos ir programų transformaciniai pokyčiai	Studentų priėmimas	Reputacija
Mokslinių tyrimų finansavimas ir kokybė	Organizaciniai pokyčiai ir programų transformacijos	Informacijos saugumas

Šaltinis: Top Risks Facing the Higher Education Sector, 2018.

Vertinant modernaus pasaulio kaip visumos ir atskiro ekonomikos sektoriaus ypatumus, skiriami jo vystymąsi lemiantys veiksniai, kriterijai ir rizikos. Raanan (2009, p. 47–52), remdamasis įvairiais kriterijais aukštojo mokslo sektoriuje, išskyrė 15 rizikos rūšių ir jas charakterizavo, kaip parodyta 3 lentelėje.

3 lentelė. Aukštųjų mokyklų rizikų rūšys ir jų charakteristikos

Rizikų rūšys	Charakteristikos
1. Akademinės	Susijusios su institucijos akademinė veikla. Dažniausiai apima mokslinių tyrimų ir mokymo rizikas
2. Fakulteto	Šios rizikos yra padalytos tarp institucijos ir atskirų fakulteto narių, t. y. rizikos dėl neteisingo pareigų paauskstinimo ir neteisingų sprendimų dėl įgaliojimų suteikimo
3. Etinės	Neetiška tyrimų praktika, plagiatas, neetiškas studentų išnaudojimas ir vertinimas
4. Politinės	Tai dažniausiai susiję su aukštojo mokslo politikos pokyčiu, kuris vėliau gali peraugti į finansavimo politikos peržiūrą
5. Valdymo	Aukštasis mokslas turi skirtingą valdymo struktūrą, nei daugelis kitų organizacijų, todėl turi papildomų rizikų, įskaitant, pvz.: negebėjimą laiku pakeisti prastą vadovą, sėkmingų vadovų pakeitimas dėl būtinos rotacijos, du vadovų požiūriai į valdymą: kai kuriose institucijose rektorius atsakingas už akademinis reikalus, o generalinis direktorius yra atsakingas už institucijos administraciją, be aiškiai apibrėžtos „susiejimo“ taisyklės, kas gali paskatinti konfliktų kilimą

6. Lyderystės	Geros lyderystės nebuvimas yra rizika visoms organizacijoms, todėl aukštojo mokslo organizacijos ir institucijos nėra išimtis. Aukštojo mokslo organizacijoms ir institucijoms, kaip ir visoms organizacijoms, geros lyderystės stoka yra rizikinga
7. Susijusios su studentais	Mažėjantis stojančiųjų skaičius, įtampa aukštesniuose studijų kursuose (nuolatinė kova tarp dėstytojų ir studentų), institucijos vertinimas, remiantis studentų sėkme darbo rinkoje
8. Institucinės	<i>Finansinės rizikos</i> (nepakanka lėšų moksliniams tyrimams, mokymo procesui, jo stebėsenai ir plėtrai; bankrotas, kuris gali reikšti institucijos uždarymą arba geriausiu atveju jos reorganizaciją); <i>nepakankami (nefinansiniai) ištekliai</i> (svarbiausi ištekliai: auditorijos, t. y. dėl nepakankamo auditorijų skaičiaus dėstytojams sudaromi netinkami tvarkaraščiai (dėl blogo auditorijų ir laboratorijų paskirstymo))
9. Komerčinės	Aukštosios mokyklos „sielos ir dvasios praradimas“, komercionalizacijos rizika, kai neatsižvelgiama į akademinės vertybes, laisves, sąžiningumą ir etiką
10. Kompetencijos	Konkurencija yra rizika, būdinga beveik visai žmogaus veiklai. Nors konkurencija skatina geresnių produktų ir paslaugų kūrimą, ji taip pat gali paskatinti nekontroliuojamą elgesį, kuris gali sukelti neigiamų pasekmių organizacijai
11. Nepagarbos	Nepagarbus studentų, dėstytojų ir (ar) kito personalo elgesys kelia grėsmę institucijai
12. Saugumo ir apsaugos	Nesaugių institucijų siekia išvengti tiek studentai, tiek dėstytojai ir tyrėjai
13. Reputacijos smukimas	Nesvarbu, ar tai atsirado dėl pačios institucijos, ar dėl iš išorės veiksnių, aukštojo mokslo įstaigai didelę įtaką daro jos reputacijos smukimas
14. Neteisėtas fakulteto palikimas	Nekontroliuojamas ir neplanuotas fakulteto mažėjimas, didelės grupės fakulteto narių „atsikratymas“
15. Nepakankamas priimamų studentų skaičius	Turi įtakos institucijos pajamoms, jos reputacijai, studentų priėmimui, organizacijos įvaizdžiui ir kt.

Šaltinis: sudaryta pagal Raanan, 2009, p.47-52

JAV ir Kanadoje Nacionalinės kolegijų ir universitetų verslo atstovų asociacijos (National Association of College and Universities Business Officers, NACUBO) sistemingai užsiima rizikų ir jų valdymo tyrimais aukštojo mokslo sektoriuje. JAV NACUBO yra pelno nesiekianti profesinė organizacija, atstovaujanti vyresniesiems administracijos darbuotojams ir finansininkams daugiau nei 2100 kolegijų ir universitetų, kuri tiria aukštojo mokslo rizikas ir jų valdymą. Atlikę rizikų ir jų valdymo tyrimus JAV universitetuose ir kolegijose NACUBO organizacijos tyrėjai (Mattie, Morley) išskyrė šias svarbiausias aukštųjų mokyklų rizikas:

- 1) Strateginė rizika, kuri veikia organizacijos gebėjimą siekti savo tikslų;
 - 2) Finansinė rizika, kuri gali sukelti finansinių nuostolių;
 - 3) Operacinė / veiklos rizika, kuri paveikia vykstančius valdymo procesus;
 - 4) Atsakomybės rizika, kuri susijusi su išorės (teisine baze) ir vidaus priemonėmis, taikomomis siekiant išvengti konfliktų ir pan.;
 - 5) Reputacinė rizika, kuri paveikia organizacijos reputaciją ir pan.
- Svarbu pažymėti, kad nors Lietuvos švietimo, mokslo ir sporto ministerija

(ŠMSM) neišskiria aukštojo mokslo sektoriaus rizikų, tačiau yra atliekama mokslo būklės analizė. Lietuvos valstybinių universitetų tinklo optimizavimo plane (Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas, 2017) akcentuojami vidiniai sektoriaus vystymosi veiksniai, aukštojo mokslo situaciją veikia neigiamai, įvardijamos silpnybės ir grėsmės:

1. Sparčiai mažėja bendrasis abiturientų ir stojančiųjų į Lietuvos aukštąsias mokyklas skaičius (mažėja gimstamumas, didelė emigracija, nepakankamas skaičius studijų programų užsienio kalbomis). 2016 m. stojančiųjų į pirmosios pakopos ir vientisąsias studijas, palyginti su 2015 m., sumažėjo 11 proc., o 2012–2016 m. sumažėjo 25 proc. Prognozuojama, kad 2020 m., lyginant su 2010 m., sumažėjimas bus 50 proc. Didelė Lietuvos piliečių dalis išvyksta studijuoti į užsienį, pvz., 2012 m. iš Lietuvos į ES-27 ar Europos ekonominės erdvės (toliau – EEE) valstybes, ar šalių kandidačių aukštąsias mokyklas studijuoti visą studijų laikotarpį išvyko 8,3 proc. studentų. Tai gerokai viršija ES-28 vidurkį, kuris siekia 3,5 proc. Į Lietuvą atvykusių studijuoti iš ES-27 valstybių narių ar EEE valstybių, ar šalių kandidačių studentų skaičius 2012 m. buvo tik 0,2 proc., kai 27 ES valstybių narių vidurkis – 3,6 proc. Ši situacija gali būti įvardyta kaip „protų nutekėjimo“ problema.

2. Lietuvos aukštosiose mokyklose mažėjant konkurencijai dėl studijų vietų, studijuoti priimami vis žemesnį konkursinį balą surinkę absolventai, o į kai kurias studijų kryptis stojimas beveik nevyksta. Universitetuose vidutinis įstojusiųjų konkursinis balas valstybės finansuojamose studijose 2016 m., lyginant su 2015 m., sumažėjo nuo 6,95 iki 6,73, o kolegijose – nuo 4,03 iki 3,93.

3. Tik šiek tiek daugiau negu pusė pirmosios pakopos studijų absolventų dirba darbą, kuriam reikalinga aukšta kvalifikacija. 2015 m. į darbus, kuriems reikalinga aukšta kvalifikacija, įsidarbino 58 proc. Lietuvos aukštųjų mokyklų pirmosios pakopos studijų programose toliau nebestudijuojančių absolventų. Darbą, kuriam nereikalingas aukštasis išsilavinimas, 2015 m. dirbo 47 proc. kolegijų ir 68 proc. universitetų absolventų.

4. Bakalauro studijų programų turinys pernelyg susiaurėjęs. Lietuvoje yra registruota apie 1,8 tūkst. studijų programų. Universitetuose į kas trečią, kolegijose į kas ketvirtą programą priimama tik iki 10 studentų, todėl jos yra uždaromos. Toks programų susiaurinimas neužtikrina kompetencijų ir išteklių koncentracijos. Kita vertus, universitetuose ir mokslinių tyrimų institutuose matyti ir mokslinių tyrimų dubliavimas bei tarpusavio bendradarbiavimo stoka.

Be to, aukštojo mokslo vystymuisi Lietuvoje grėsmės kyla ir dėl nepalankių išorinių šio sektoriaus požiūriu veikiančių veiksnių kitimo tendencijų. Vieni svarbiausių aukštojo mokslo vystymuisi išorinių veiksnių tiesiogiai siejasi su 2017 m. Pasaulio ekonomikos forumo įvardytomis pasaulinėmis grėsmėmis, kurių pirmosios dvi yra silpnas ekonomikos augimas po pasaulinės finansų krizės ir lėti technologiniai pokyčiai, vykstantys Lietuvos ekonominėse veiklose. Lėtas šalies ekonomikos vystymasis tiesiogiai susijęs su didele emigracija (ypač jaunimo ir darbingo amžiaus žmonių), mažėjančiu gimstamumu, nepakankamu mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtos bei inovacijų finansavimu.

Išvados

Vykstant ekonominių veiklų modernizacijai neapibrėžtumo sąlygomis ne viską galima numatyti ir suplanuoti iš anksto, todėl susiduriama su įvairiomis rizikomis. Rizika plačiąja prasme suprantama kaip grėsmė ir (ar) pavojus. Globalizacija, kaip pokyčių veiksnys, formuojantis šiuolaikinę visuomenę, lemia riziką ir naujas jos formas, todėl ji yra vertinama kaip viena iš svarbiausių XXI a. transformacijos proceso ypatybių.

Mokslinėje literatūroje teigiama, kad iššūkiai šalies vystymosi raidai ir ekonominių veiklų atskiriems sektoriams, taip pat ir aukštojo mokslo sektoriui, susiję su rizikomis. Aukštojo mokslo sektoriaus rizikos analizuojamos ne tik kaip atskiros institucijos rizikos (jos siejamos su atskiro miesto infrastruktūros rizikomis), bet ir platesniu mastu, nes šis sektorius tiesiogiai bendradarbiauja su kitais ekonomikos sektoriais, palaiko glaudžius ryšius su verslu ir visuomene ne tik šalies, bet ir tarptautiniu lygiu bei neretai tapatinamas su analogiškais rizikomis, kylančiomis versle. Mokslinėje literatūroje rizika interpretuojama labai įvairiai, nes sąvoka yra daugiaprasmė, turinti ne vieną aspektą. Kita vertus, rizika analizuojama laiko požiūriu, apibrėžiant klasikinę riziką ir naująją riziką bei tarpusavyje susijusių rizikų atsiradimą.

Pasaulio ekonomikos forumas (WEF, 2017) įvardijo svarbiausias pasaulines grėsmes ir atskleidė penkias sritis, kurios ateinančius dešimt metų gali formuoti pasaulinius pavojus. Tai silpnas ekonomikos augimas po pasaulinės finansų krizės; spartūs technologiniai pokyčiai, susiję su IV pramonės revoliucija; pajamų nelygybė ir „gyventojų pajamų didėjimo poliarizacija“; geopolitinės grėsmės ir klimato kaita. Analizuojamu aukštojo mokslo sektoriaus rizikų atveju iš penkių išvardytų svarbiausių dabartinių rizikų reikšmingiausias yra dvi pirmosios.

Pasaulinėje mokslinėje literatūroje ir praktiniuose tyrimuose nėra vieningo požiūrio į rizikas aukštojo mokslo sektoriuje, pvz., JAV Harvardo universiteto Rizikos valdymo ir audito tarnyba skiria akademinę, atitikties, finansinę, operacinę / veiklos, reputacinę ir strateginę rizikas; Jungtinėje Karalystėje aukštojo mokslo sistemoje nustatomos reikšmingiausios pagal svarbą kiekvienais metais rizikos, kurios 2018 m. buvo: pensijos, vyriausybės politika, studentų priėmimas, reputacija, informacijos saugumas.

Lietuvos aukštasis mokslas susiduria su įvairiomis rizikomis, kurias lemia vidiniai bei išoriniai veiksniai. Pagrindinės rizikos Lietuvos aukštojo mokslo sektoriuje yra susijusios su universitetų tinklo optimizavimu šalies ir regionų lygiu ir iš to išplaukiančiomis priežastimis ir problemomis bei kitais sektorių veikiančiais vidiniais (sparčiai mažėja bendrasis abiturientų ir stojančiųjų į Lietuvos aukštąsias mokyklas skaičius, mažėjanti stojančiųjų konkurencija, studijų programų siaurumas, panašumas ir pan.) ir išoriniais veiksniais (mažėja gimstamumas, didelė emigracija, nepakankamas šalies lygiu mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros finansavimas ir pan.)

Literatūra

1. Ale, B. J. M., Muller, E. R., Ronner, A. (2012). *Risico 's*, in: B. J. M. Ale, E. R. Muller & A. Ronner (red.), *Risico: risico en risico management in Nederland*. Deventer: Kluwer, p. 23–55.
2. Bagdonas V. (1996). *Verslo rizika*. Vilnius: Saulės vėjas.
3. Chan, S. P. (2017). Here are the Five Biggest Risks Facing the Global Economy. *Business: News and Comments*, January 11, p.1-2.
4. Douglas, M. (1992). *Risk and Blame: Essays in Cultural Theory*. London: Routledge.
5. Garškienė, A. (1997). *Verslo rizika*. Vilnius: Lietuvos informacijos institutas.
6. Harvard university. *Risk Management and Audit Services*. (2019). [Žiūrėta 2018-03-15]. Prieiga per internetą: (<https://rmas.fad.harvard.edu/faq/what-types-risk-university-concerned-about>).
7. Holton, A. G. (2004). Defining Risk. *Financial Analysts Journal*, 60 (6), p. 19-25.
8. Klinksiek, G. (2016). Risk U: Helping Colleges and Universities Identify Their Unique Risks. *Risk Management Monitor*. September. [Žiūrėta 2018-03-15]. Prieiga per internetą: <http://www.rmmagazine.com/2016/09/01/risk-u-helping-colleges-and-universities-identify-their-unique-risks/>
9. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl Valstybinių universitetų tinklo optimizavimo plano patvirtinimo“. (2017). 2017 m. birželio 29 d. Nr. XIII-533.
10. Lundquist, A.E. (2015). Lessons from the Academy: ERM Implementation in University Settings. In the book: *Implementing Enterprise Risk Management: Case Studies and Best Practices*. Chapter 9, p. 143-178. Western Michigan University: John Wiley & Son. [Žiūrėta 2018-03-15]. Prieiga per internetą: https://ebrary.net/9768/management/implementing_enterprise_risk
11. Lupton, D. (2013). *Risk*. 2nd ed. London and New York: Routledge. Taylor&Francis Group.
12. Lupton, D. (2006). *Sociology and Risk*. P. 14. [Žiūrėta 2019-07-07]. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/265568289_Sociology_and_risk
13. Mattie, J. A., Morley, J. E. (n. d.). *Developing A Strategy to Manage Enterprise Wide Risk in Higher Education*. [Žiūrėta 2019-03-21]. Prieiga per internetą: (www.nabuko.org) https://www.ucop.edu/enterprise-risk-management/_files/nacubo_rm.pdf
14. NACUBO. (2019). [Žiūrėta 2019-07-07]. Prieiga per internetą: www.nacubo.org
15. Oxford English Dictionary. (n. d.). [Žiūrėta 2019-02-21]. Prieiga per internetą: <https://www.pdfdrive.com/oxford-english-dictionary-books.html>
16. Principles of Risk Management and Insurance. (2017). 13th. ed. Rejda, G. E. *Solutions Manual*. [Žiūrėta 2019-03-15]. Prieiga per internetą: <https://www>.

pearson.com/us/higher-education/program/Rejda-Principles-of-Risk-Management-and-Insurance-13th-Edition/PGM86481.html

17. Raanan, Y. (2009). Risk Management in Higher Education - Do We Need It? *Sinergie Journal*, 78, p. 43-56. [Žiūrėta 2018-03-15]. Prieiga per internetą: <http://www.sinergiejournal.it/rivista/index.php/sinergie/article/download/490/383>

18. Sum, R., Saad, Z. (2017). Risk Management in Universities. *3rd International Conference on Qalb-Guided Leadership in Higher Education Institutions 2017*, p. 128-142. [Žiūrėta 2018-03-15]. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/321746840_Risk_Management_in_Universities

19. Rejda, G. E. (2008). *Principles of Risk Management and Insurance* [Žiūrėta 2019-03-15]. Prieiga per internetą: <https://www.scribd.com/doc/244937744/George-E-Rejda-Principles-of-risk-management-and-insurance-2008-pdf>

20. Rejda, G. E. (2013). Principles of Risk Management and Insurance. 12th ed. USA. *Risk management*. [Žiūrėta 2018-03-15]. Prieiga per internetą: <https://www.education.vic.gov.au/school/principals/spag/governance/Pages/risk.aspx>

21. Risk Management in Higher Education Building A Solid Foundation. (2012). <https://www.marsh.com/ca/en/insights/research/risk-management-higher-education.html>

22. Tarptautinių žodžių žodynas. (2001). Sudarytojai Bendorienė, A., Bogušienė, V., Dagytė, E. ir kt. Atsakingasis redaktorius Kinderys, A. Vilnius: Alma littera.

23. *Top Risks in Higher Education*. (2019). [Žiūrėta 2018-03-15]. Prieiga per internetą: <https://www2.deloitte.com/us/en/pages/public-sector/articles/higher-education-issues-and-enterprise-risk-management.html>

24. Top Risks Facing the Higher Education Sector. (2018). *JCAD Resources*. August. [Žiūrėta 2018-03-15]. Prieiga per internetą: <https://www.jcad.co.uk/resource-centre/news/risk-management/top-risks-facing-the-higher-education-sector/>

25. Vainienė, R. (2008). *Ekonomikos terminų žodynas*. Vilnius: Tyto alba.

26. Veličkienė, M. (2015). *Smulkaus ir vidutinio verslo rizikos valdymo instrumentų taikymas prekybos ir gamybos įmonėse*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas.

27. Webster Dictionary. (n. d.). [Žiūrėta 2018-03-15]. Prieiga per internetą: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/dictionary>

28. WEF, World Economic Forum. (2017). *The Global Risks*. Report 12th ed, Geneva. [Žiūrėta 2018-03-15]. Prieiga per internetą: http://www3.weforum.org/docs/GRR17_Report_web.pdf.

RISKS IN MODERN HIGHER EDUCATION

Assoc. Prof. Dr. Jūratė Guščinskienė

General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania

Prof. Dr. Jadvyga Čiburienė

Kaunas University of Technology

Summary

The globalizing world is constantly adjusting to the needs of the labor market by imposing new demands for the quality of providing and completing higher education, promoting cooperation among higher education institutions, employers and learners, and leading to successful integration of higher education graduates into the labor market. It is a complex process that involves a variety of risks. Risk is considered as one of the most important factors conceived even as a threat and/or hazard of the 21st century.

Higher education is encountered with internal and external factors that can influence the realization of the organization's goals which pose various risks. Scientists from different countries identify different types of risks in their higher education systems. For example, the U.S. researchers from various higher education institutions often identify the following risks: strategic, financial, operational, and reputational risks, which are broadly analyzed in scientific works and also published on the U.S. high school websites. Therefore, the United Kingdom researchers who work in the field of higher education update and publish the list of risks in higher education on an annual basis.

In Lithuania, as well as worldwide, as the processes of modernization evolve, new forms of risk are emerging associated with changes in today's socio-economic life, including higher education. Lithuanian higher education faces various risks, which are determined by internal and external factors. The main ones are related to the consolidation of higher education (at the national and regional level) and the problems arising from it.

The object of the research – risks in higher education.

The purpose of the study is to investigate the risks in modern higher education.

The research methods, such as the analysis of scientific research literature and documents, statistical data analyses and interpretation were used in the research.

The concept of risk, discussed in the study, was first presented and refined at the World Economic Forum in 2017. During this forum, the most significant risks that the modern world will face in the next ten years were tackled through the diversity of risks in higher education.

Keywords: higher education, higher education sector, risks in higher education sector, types of risks in higher education sector.

AUTORIŲ LYDRAŠTIS

Autoriaus vardas, pavardė: Jūratė Guščinskienė

Mokslo laipsnis ir vardas: Socialinių mokslų daktarė, docentė

Darbo vieta ir pareigos: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Strateginio valdymo katedros docentė

Autoriaus mokslinių interesų sritys: organizacijų sociologija, organizacijų komunikacija, aukštojo mokslo problemos ir kt.

Telefonas ir el. pašto adresas: jurate.guscinskiene@lka.lt

Autoriaus vardas, pavardė: Jadvyga Čiburienė

Mokslo laipsnis ir vardas: socialinių mokslų daktarė, profesorė

Darbo vieta ir pareigos: Kauno technologijos universiteto Ekonomikos ir vadybos fakulteto profesorė

Autoriaus mokslinių interesų sritys: makroekonomika, ekonominis augimas, ekonominė politika, ekonomikos stabilizavimo politika ir kt.

Telefonas ir el. pašto adresas: jadvyga.ciburiene@ktu.lt

AUTHORS' COVER LETTER

Author's name and surname: Jūratė Guščinskienė

Academic degree and name: Doctor of Social Sciences

Workplace and position: Associate Professor, Department of Strategic Management, General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania

Author's research interests: sociology of organizations, organizational communication, problems of higher education

Telephone and e-mail address: jurate.guscinskiene@lka.lt

Author's name and surname: Jadvyga Čiburienė

Academic degree and name: Doctor of Social Sciences

Workplace and position: Professor, School of Economics and Management, Kaunas University of Technology

Author's research interests: macroeconomics, economic growth, economic policy, problems of higher education, economic stabilization policy

Telephone and e-mail address: jadvyga.ciburiene@ktu.lt